

TIM LIHOREAU – SAM JACKSON

FANTASZTIKUS KLASSZIKUSOK

„A komolyzene létezik. És mint mindenhez,
ami már megszületett, azoknak kell
csatlakozni, akik később érkeztek erre
a világra. Ez a könyv pótolhatatlan
meghívó: felkelti a gyerekek kíváncsiságát,
ami a legfontosabb hajtóerő a zenéhez
a hangversenyterembe. Mi, muzsikusok
szeretettel fogjuk őket várni.”

Horváth Zsolt,
a Pannon Filharmonikusok
igazgatója

TIM LIHOREAU – SAM JACKSON

FANTASZTIKUS KLASSZIKUSOK

HÍRES ZENESZERZŐK
IZGALMAS ÉLETE
ÉS LEGISMERTEBB MŰVEI

Tartalom

6 Előszó a magyar kiadáshoz

RENESZÁNSZ 1400–1599

- 10 Thomas Tallis
- 12 *Spem in Alium*
- 14 William Byrd
- 16 *Ave Verum Corpus*
- 18 Claudio Monteverdi
- 20 A zenekar: a vonósok

BAROKK 1600–1749

- 24 Johann Sebastian Bach
- 26 *Air G-húrra*
- 28 Georg Friedrich Händel
- 30 *Vízizene*
- 32 Antonio Vivaldi
- 34 *A négy évszak*
- 36 Domenico Scarlatti

KLASSZICIZMUS 1750–1829

- 40 Ludwig van Beethoven
- 42 5. szimfónia
- 44 *Für Elise*
- 46 Kulcshangszerek: a zongora
- 48 Wolfgang Amadeus Mozart
- 50 *A varázsfuvola*
- 52 Kulcshangszerek: a fuvola
- 54 *Kis éji zene*
- 55 *Figaro házassága*
- 56 Gioachino Rossini
- 58 *Tell Vilmos-nyitány*
- 60 Franz Joseph Haydn
- 62 *Trombitaverseny*
- 64 Kulcshangszerek: a trombita
- 66 Antonio Salieri
- 68 A zenekar: a fafúvósok

ROMANTIKA 1830–1899

- 72 Szergej Rahmanyinov
- 74 2. (c-moll) zongoraverseny
- 76 Pjotr Iljics Csajkovszkij
- 78 Hattyúk tava
- 80 A diótörő
- 82 Giuseppe Verdi
- 84 *La Donna e Mobile*
- 86 Johannes Brahms
- 88 5. magyar tánc
- 90 Liszt Ferenc
- 92 A Strauss-család
- 94 *Radetzky-induló*
- 96 *Kék Duna keringő*
- 98 Gustav Mahler
- 100 Frédéric Chopin
- 102 Richard Wagner
- 104 Georges Bizet
- 106 *Carmen*
- 108 Samuel Coleridge-Taylor
- 110 A zenekar: a rézfúvósok

HUSZADIK SZÁZAD 1900–1999

- 114 John Williams
- 116 *Jurassic Park*
- 118 George Gershwin
- 120 Edward Elgar
- 122 *Enigma-variációk*
- 124 *Pompa és fény induló No. 1.*
- 126 Szergej Prokofjev
- 128 *Péter és a farkas*
- 130 Dmitrij Sosztakovics
- 132 Howard Shore
- 134 Benjamin Britten
- 136 Ethel Smyth
- 138 A zenekar: az ütősök
- 140 Név- és tárgymutató
- 142 Köszönetnyilvánítás
- 142 A szerzőkről

Előszó a magyar kiadáshoz

Egy anekdota szerint egy riporter megkérdezte Leonard Bernsteint, hogy mit jelent számára a zene. A kérdés annyira meglepte a világ egyik leghíresebb karmesterét, hogy egy darabig nem tudott megszólalni.

Hogy lehet ilyet kérdezni? És mit lehet erre válaszolni?

Valószínűsíthető, hogy neki és sokaknak a zene jelentette a „mindent”, másoknak talán „sok mindent” vagy ennél kevesebbet. De egyáltalán: mi a zene? Hogyan keletkezik, és mire való? Mikor érdemes a zenével foglalkozni: fiatal években, idős korban? A zene élvezetéhez és befogadásához szükséges egyfajta alpműveltség – elméleti, hangszeres tudás, előtanulmányok –, vagy elegendő nyitott szívvel és füllel hallgatni? Mi a helyzet a nagy és híres zeneszerzőkkel, kik voltak ők: félistenek, vagy hétköznapi emberek, mint mi, folyton a felhőkben jártak, vagy azért néha

a földön is? Létezik-e komolyzene, és ha igen, akkor van komolytalan is? Hogyan és miben változott a zene a különböző történelmi korokban? Milyen hangszerek alkotják a nagy szimfonikus zenekarokat? Mi alapján válogassuk meg, amit meghallgatunk; létezik-e jó zenei ízlés, és ha igen, akkor hogyan alakul ki? Baj-e az, ha valaki csak bizonyos stílusú, vagy csak adott történelmi-zenetörténelmi korok műveit hallgatja szívesen?

A kezekben tartott könyv nem fogja ezeket a kérdéseket maradéktalanul megválaszolni, de nagyszerű lehetőséget kínál – a rendelkezésre álló zenei részletekkel együtt – arra, hogy e kalandokkal teli felfedezőúton elindulj. Egy ilyen kiválóan megírt könyv sem lenne teljes zenei illusztrációk nélkül: ebben az utazásban a nagyszerű Pannon Filharmonikusok, a zenekar hangszeres művészei, valamint a Pannon Filharmonikusok Fesztiválkórusa lesz a segítségedre.

Nemzetközi kutatások sokasága igazolja, hogy kultúrától, földrajzi helytől és nyelvtől függetlenül a zene olyan univerzális nyelv, amelyet mindenki ért. A nyelv és a zene között szorosabb a kapcsolat, mint sokszor gondolnánk. Minden nyelv mélyén ott van már a kezdetektől a zene: az újszülött legelőször dallamokat gőgicsél, amelyek majd a későbbiekben szavakká formálódnak.

A zene sokkal szerveesebb része életünknek, mint gondolnánk: benne van a járásunkban, a légzésünkben és szinte minden tevékenységünkben. Nem számít, hogy jártas vagy-e a témában, vagy csak ismerkednél a zene világával, jó helyen jársz, jó könyvet tartasz a kezében! Egyéni, családi és közösségi használatra bátran, szeretettel ajánlom!

Vass András,

a Pannon Filharmonikusok állandó karmestere

KULCS A ZENÉHEZ

Keresd az alábbi ikonokat a zenei darabokat bemutató oldalakon!

QR-KÓD

Ha a könyv egy-egy oldalán QR-kód ikont találsz, a teljes szóban forgó darabot meghallgathatod a Pannon Filharmonikusok előadásában az interneten. Csak olvasd le a QR-kódot, vagy látogass el a **<https://hvgkonyvek.hu/konyvek/fantasztikus-klasszikusok>** weboldalra!

AJÁNLOTT HALLGATNIVALÓ

Ebben a dobozban egyrészt információkat találsz az adott darab előadóiról, másrészt pedig további zenei műveket is ajánlunk, amelyek érdekesek lehetnek számodra.

RENEZÁNSZ

1400–1599

Bár a reneszánsz zene elsősorban egyházi jellegű volt, a korszak alkonyán már a személyes önkifejezés is bontogatni kezdte szárnyait – még reneszánsz opera is született.

Thomas Tallis

1505–1585

Kolumbusz Kristóf, a Borgiák vagy éppen Rettegett Iván – csak néhány történelmi alak, akiknek az élete nagyjából egybeesett a különösen titokzatos zeneszerző, Thomas Tallis munkásságával.

A TITOKZATOS ZENESZERZŐ

Thomas Tallis izgalmas időkben, egész pontosan 1505 és 1585 között élt. A pestis, a zúrzavar és a korai halandóság időszakában 80 év igencsak szép életkornak számíthatott. Mivel több mint 500 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot, életének részletei teljes homályba vesznek, különösen fiatal éveiről nincsenek hiteles adatok.

Valószínűleg Kentben született, bár vannak, akik Leicester városából származtatják. Nem kizárt, hogy fiatalon a Hampton Court palota királyi kápolnájának kóristája volt, erre azonban nincs bizonyíték. Életének későbbi éveiről is csak vajmi keveset tudunk, ráadásul egyetlen portré sem maradt fenn róla – méltán szerepel hát a történelem legtitokzatosabb zeneszerzőinek listáján.

KIRÁLYI KARRIER

Tallis 27 évesen Délkelet-Angliában, a doveri bencés kolostor orgonistájaként szolgált – ez az első megbízható információ, amit életéről tudunk. Legközelebb már a harmincas éveit taposva bukkan fel az essexi Waltham apátságban. Elképzelhető, hogy a canterburyi katedrálisban is tevékenykedett, mielőtt 1543-ban megkapta volna élete legfontosabb megbízatását a királyi kápolnában.

FANTÁZIA

EGY THOMAS TALLIS-TÉMÁRA

Az angol Tallis akkor vált megkerülhetetlenné a zenetörténetben, amikor 400 évvel születése után egyik zenei témájára honfitársa, Ralph Vaughan Williams *Fantázia egy Thomas Tallis-témára* címmel vonószekari művet komponált. Az új mű idővel Vaughan Williams egyik legnépszerűbb szerzeménye lett.

Hátralévő éveit itt töltötte, uralkodóit szolgálva, VII. Henriktől és VI. Eduárdtól Mária skót királynőn át legkiemelkedőbb munkaadójáig, I. Erzsébet királynőig.

A BOLDOG FŐNÖK JÓ FŐNÖK

Tallis életének e „királyi” időszakában vált igazán ismertté. Több különböző stílusban is játszott és komponált, ezért jobb eséllyel tarthatta meg állását a trónon egymást követő uralkodók mellett. Valószínűleg értette is a dolgot, mert Mária skót királynő vidéki kastélyt adományozott neki Kent megyében.

A KOTTANYOMTATÁS KIRÁLYAI

Nagy dolognak számított, hogy I. Erzsébet Tallis és zeneszerző barátja, William Byrd (lásd a 14–15. oldalt) kezébe adta a kottanyomtatás angliai monopóliumát, vagyis kettejükön kívül senki sem adhatott zeneművet nyomtatásba az országban 21 teljes éven át.

Első kiadványuk a *Cantiones sacrae*, 17 Tallis- és 17 Byrd-szerzeményt, összesen 34 kórusművet tartalmazott.

TALLIS EMLÉKEZETE

Thomas Tallist ma leginkább csodálatos kórusművei, az emberi hangra írt lenyűgöző szerzeményei teszik ismertté. Művei között két Jeremiás-átiratot is találunk *Jeremiás siralmai* címmel, a Biblia szövegét szintén felhasználó *Spem in alium* mellett (lásd a 12–13. oldalt). E két műve, valamint sok-sok egyéb egyházi átírata és billentyűs hangszerekre írott szerzeménye a reneszánsz kor egyik legfontosabb zeneszerzőjévé emeli.

„TÖBB KÜLÖNBÖZŐ STÍLUSBAN
IS JÁTSZOTT ÉS KOMPONÁLT,
EZÉRT JOBB ESÉLYEL
TARTHATTA MEG ÁLLÁSÁT
A TRÓNON EGYMÁST KÖVETŐ
URALKODÓK MELLETT.”

Spem in alium

AJÁNLOTT HALLGATNIVALÓ

Kórus: The Sixteen
Karmester: Harry Christophers
Kiadó: CORO

Lehetséges, hogy Thomas Tallis csak a kihívást kereste, amikor dolgozni kezdett 40 szólamú kórusművén, a *Spem in aliumon*? Netán a királynő születésnapjára ajándéknak szánta?

„CSAKIS TEBENNEB BÍZOM”

Először rántsuk le a leplet a mű teljes címéről, hogy így valódi értelmet nyerhessen: *Spem in alium nunquam habui*, ami latinul annyit tesz, „Csakis tebenned bízom”. Az idézet eredetileg egy ismert keresztény imakönyvből származik, amely az év 29. hetére (július alkonyára) jelöli ki e szavakat szent olvasmányként.

KIHÍVÁS VAGY TISZTELGÉS?

A szöveg megzenésítésekor Tallis feltehetően már a hatvanas éveit taposta. Nem kizárt, hogy egy 30 szólamú olasz mű hallatán egyszerűen felül akarta múlni itáliai zenésztársait – egyesek szerint csupán a 40 különálló szólamból felépülő dal megírásában rejlő kihívás vonzotta.

Valószínűbb azonban, hogy a dalt I. Erzsébet negyvenedik születésnapjának évében, 1573-ban írta. Egy 40 szólamú motetta (vokális mű) bizonyára már akkoriban is kellően fenséges királynői ajándéknak számított.

MENNYEI MUZSIKA

A darab nyolc különálló kórusra íródott, mindegyikben öt-öt énekessel: szoprán, alt, tenor, bariton és basszus. A mű egyetlen magányos hanggal indul, majd lassan építkezve a teljes énekkart megszólaltatja. A kórusok ezután párokban énekelnek, majd a mű végén újra közös énekük zendül fel – 10–12 percnyi mennyei muzsika!

A HÍRESSÉGEK CSARNOKA

A *Spem in aliumot* a reneszánsz korszakon túlnoe ma már minden idők egyik legkiemelkedőbb kórusműveként tartják számon, megszokott szereplője a Classic FM Top 100 Hírességek Csarnokának is.

William Byrd

1538–1623

William Shakespeare-ről nyilván hallottál már, de azt tudtad-e, hogy nem ő volt az egyetlen híres William a 16. századi Angliában? Úgy bizony, Shakespeare az évszázad egyik legfontosabb zeneszerzőjének kor- és honfitársa volt.

EGY KIRÁLYNŐ RAJONGÁSA

William Byrd 1538-ban született Londonban. Bár a legnépszerűbb angol zeneszerzők listáján valószínűleg nem lenne dobogós – talán még az első ötbe sem kerülne be –, vitathatatlanul gyönyörű életművet hagyott hátra, szerzeményeiért pedig még I. Erzsébet királynő is rajongott.

A királynő rajongása kifizetődött: 1575-ben Byrd és mestere, Thomas Tallis (lásd a 10–11. oldalt) kizárólagos jogot kaptak kották nyomtatására és árusítására. Ez fontos fordulóponthoz vezetett, hiszen a történelem során először zeneművek is nyomtatásba kerülhettek, és eljuthattak Anglia, sőt a világ távoli tájainak népeihez.

ISTENI SUGALLAT

Keresztény hite különösen fontos volt William Byrd számára. Műveinek nagy része szakrális, más szóval az Istenbe vetett hit által ihletett zene. Hangszerekre írt darabok helyett főként kórusműveket szerzett, életművének túlnyomó részét pedig mélyen átítatta a vallásosság.

A LŐPOROS ÖSSZEESKÜVÉS

William Byrd aktívan alkotott az 1605. novemberi lőporos összeesküvés idején is. A tervet katolikusok egy csoportja – köztük a hírhedt Guy Fawkes – eszelte ki a protestáns I. Jakab meggyilkolására. A füstbe ment merényletről minden év november 5-én, az Örömtűzek éjszakáján megemlékeznek Angliában.

„WILLIAM BYRD VÉGÜL HOSSZÚ, DALLAMOKBAN
GAZDAG ÉLETET ÉLT, MŰVEI PEDIG SOK-SOK,
A NYOMDOKAIN JÁRÓ ANGOL ZENESZERZŐNEK
NYITOTTAK UTAT.”

Egyik legismertebb szerzeménye a *Justorum animae*. A mű szövege latinul íródott, első sora annyit tesz: „Az igazak lelke Isten kezében van”. Byrd bizonyára őszintén törekedett rá, hogy zenéje éneklőjét és hallgatóját egyaránt vigasztalja.

EGY HOSSZÚ, ZENÉBEN GAZDAG ÉLET

Byrd megélte 85. születésnapját is, ami egészen lenyűgöző életkor, tekintve, hogy ebben az időben Angliában a legtöbben 40 évre is alig-alig számíthattak.

William Byrd hosszú, dallamokban gazdag életet élt, művei pedig sok-sok, a nyomdokain járó angol zeneszerzőnek nyitottak utat. Hírneve ugyan nem vetekedhet az Edward Elgarhoz (lásd a 120–21. oldalt) mérhető zenei óriásokéval, de a 16. század legnagyobb hatású angol zeneszerzőjének mennyei harmóniáit így is érdemes felfedezni.

Ave verum corpus

Ezt a kórusművet manapság már könnyen meghallgathatod egy templom vagy egy katedrális oszlopcsarnokában, megírásának idején azonban az emberek inkább az otthonaikban énekelték.

A REJTŐZKÖDŐ KATOLIKUS

William Byrd akkor is megőrizte katolikus meggyőződését, amikor az angol király és kegyeltjei a protestáns hitet, a kereszténység egy másik ágát vallották. Byrd korában a katolikus istentiszteleteket ezért templomok helyett a hívek otthonaiban tartották.

A büntetés William Byrd családját sem kerülte el, amiért elmaradtak a protestáns szertartásokról. Byrd emiatt válaszul egyházi zenét komponált, amelyet a katolikus hívek titkos összejöveteleiken énekelhettek.

A ZENE MINT IMÁDSÁG

Az *Ave verum corpus* egy egyházi ének, amelyet már a 14. században megzenésítettek. William Byrd saját átírata először éppen 1605-ben, a lőporos összeesküvés évében jelent meg. Figyeld meg, ahogy a különböző szólamok összefonódnak és szétválnak – a zenében ezt polifóniának, vagyis többszólamúságnak hívják. Byrd az elsők között volt, akik ezt a technikát alkalmazták.

A darab nyugodt és merengő, Byrd már a megírásakor is egyfajta imádságnak szánta. A dal szövege szintén erőteljes, az utolsó sor magyar fordítása például így hangzik: „Ó édes Jézus, ó kegyes Jézus, ó Mária Fia, Jézus, irgalmazz nekem!”

AJÁNLOTT HALLGATNIVALÓ

Kórus: Pannon Filharmonikusok
Fesztiválkórus
(karig.: Dobos László
és Vass András)
Karnagy: Dobos László

